

BUTLLETÍ
DEL
CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

BUTLLETÍ

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

1904

VOLUM XIV. ^è

BARCELONA

TIPOGRAFIA «L'AVENÇ», RONDA DE L'UNIVERSITAT, 20

1904

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

ALTS PIRENEUS

Una excursió al Port de Benasque per la Vall d'Aran, en ple hivern

DE BARCELONA A TOULOUSE

Nostres anteriors excursions per la regió objecte del present treball, en les quals ab decidits companys fruïrem del més pur y inexplicable plaer contemplant y estudiant aquell interessant país, que a manera d'esplèndit y ardit frontó corona l'obra colossal dels Pireneus, nos són avuy records d'impressions fortes y inborrables, es veritat, però rebudes baix un mateix o paregut aspecte, justament lo que sembla endolcir aquella naturalesa selvatge y combatuda pels elements més desencadenats en l'estació crítica de l'any, o sia l'hivern.

Baix aquest nou aspecte, sens dubte lo més apropiat, nos mancava conèixer, perquè segurament nos tindria reservades noves y fondes impressions de que gaudir-nos.

Veus-aquí per què'l dia 21 de Febrer en Bartomeu Mitjans y jo ens trobavem instalats, millor dit, estibats en un departament d'una tercera-car del carril de França, y fent camí vers la frontera anavem repassant nostra memoria ab els recorts que arreu ens apareixien; les agradoses passejades per l'alegroy Vallès, l'alterós Montseny, escola de nostres beceroles excursionistes; lo Montnegre, la Selva, y al fons les Guillerries, de felix recordança; més enllà'l típich Empurdà, reclòs al ponent per l'aspre aplech de les serres de la Garrotxa, que tants passos ens costen; y, per fi, la serralada fronterera, els darrers estreps dels massiu pirenenc que van a esser pe-tonejats per les blavoses aigües llatines en els espedats de Cap-Cerbère.

A les 8 del vespre entravem a França, y poch després de tras-

bordats a Cerbère tornavem a sortir, atravessant lo Rosselló ab sos bonicoys Port-Vendres y Colliure, lo monumental Illiberris (Elna) y lo simpàtich Perpinyà; a mitja nit ens aturavem a Narbona; allí tornàrem a cambiar de carril, y per la línia de Tolosa férem via cap a les riques planes del Llenguadoc, fulles de nostra historia patria.

Abans d'esser de dia arribavem a l'important Tolosa: allíns tocava fer una llarga parada, puix fins a les 6 no sortia expedició per la línia de Tarbes, que nosaltres haviem de seguir fins a Montrejeau.

En sa vista ens encaminàrem a la sala de primera pera deixar-hi'ls equipatges. Allò semblava una desfeta: en mitj de bultos de tota mena, una ben encesa estufa espargia confortants halenades, y a son dolç escalf viatgers de tots aspectes, alguns tombats a la llarga pels ganapès ab tota *sans façon*, fins un de cara vermella y mostatxada s'havia acotxat ab son abrích y ensenyava sos peus descalços y ses arremangades pantorrilles; altres hi roncaven formidablement, despreciant la presència d'algunes conformades dames, a qui segurament aquells *messieurs* tant poch galans, en altra ocasió, y per molt menys motiu, els haurien espetat tota una restellera de *pardons*. Quina veritat es que'ls viatges són la pedra de toch dels modals de la gent!

Sortint de l'estació atravessàrem lo canal de Midi pel punt ahont s'alça l'estatua d'en Riquet, endinzantnos per la vila y desentomint-nos una estona per sos solitaris carrers del fret un xich viu, y que feya caminar més que depressa algun aburrit calavera o altre desocupat capitalista.

DE TOULOUSE A FOS

Ja apuntava l'aurora y la ciutat anava tornant a la vida activa quan nosaltres nos encaminavem a l'estació, perquè prompte seria hora de sortir, com ho efectuàrem a poch més de les 6 del matí.

Altra vegada tornavem a esser arrossegats pel cavall de foch, veyent passar a corre cuyta, per davant de nostres no gaire desperts ulls, camps y montanyes, ab los prats de color de fulla seca, a claps blanquejats per la rosada de la nit, y en els quals hi pasturaven parelles de tranquiles vaques dessota d'arreglerades y despullades pollancredes; cap al lluny, en direcció al mig-dia, apareixien, com assenyalant lo darrer graó del maciu montanyós, testes pirenenques, blanquejades per la neu, y que'l sol naixent, donantlos-hi rosades tintes, les feyen de tons menys crus a la vista. Erem

en ple departament de l'Alt Garona, qual riu, lo Garona, prop de Portet, reb la desaigua de l'Ariège, que naixent a la frontera andorrana, atravesa'l departament del mateix nom, donant vida a viles tant conegudes com Ax, Tarascó, Foix, Pamiers, etc. No sols compta ab dit concurs, sinó que a Saint-Martory li conflueix lo Salat, petit affluent que, sortint també de linia fronterera, atravesa la verdejant y pirenenca comarca de Saint-Girons. Per fi, prop de Saint-Beat, vila que prompte veurem, se l'hi ajunta'l riu Pique, que recull les aigües de les valls superiors de Bagnères de Luchon, recorrent, després de format, per sa encantadora vall. Nosaltres no deixariem lo Garona fins gaire bé a son naixement, ja en terra aranesa, pasant-lo d'una vorera a l'altra varies vegades. Contemplant ses transparentes aigües, que serpentejen tranquilament a manera d'argentat galó en mig de tupit tapiç de verdor, feyem comparança de lo que avuy es aquell gran país, respirant una atmòsfera de pau y benestar, obediènt a sos governants, conseqüència lògica del respecte que aquests tenen a les lleys d'una bona administració, de lo que fou en altres temps històrichs, desde'ls de les incursions de les conqueridores legions dels césars romans fins en ple domini de nostres reys-comptes, en lluytes civils y religioses ab sos feudataris. Prou nos ho estaven recordant les enderrocades muralles de Muret, gloriosa tomba del noble y desdixat Pere II y de sos aguerrits cavallers, pera no dir tots los reconcs d'aquests antichs estats del Llenguadoc y de Tolosa. Altra volta'ls crits de *change de voiture* nos tornaren al present: recullirem l'equipatge, y, baixant, nos trobarem a l'estació de Montrejeau, empalme de la linia general que va vers Bordeus per Tarbes, y a Bayona per Lurdes y Pau, ab lo ramal que segueix fins a Bagnères de Luchon. Haviem de pendre aquest darrer fins a Marignac, uns 15 kilòmetres abans de Luchon. Eren encara no les 9, y aprofitant la mitja hora llarga d'espera, sortirem de l'estació, y per la carretera que porta cap a la vila arribarem als pochhs minuts al pont de la Garona; allí a l'altra banda, a la vorera esquerra del riu, y dessobre una serreta, s'esgraona'l poble de Montrejeau, de rialler aspecte, rodejat de prats, ahont se veuen nombroses cases de recreu de bona construcció y hermoesjades per frondoses arbredes: es una bonicoya vista.

A les 9'32 sortiem cap a Marignac. Lo trajecte va prenent un aspecte més pirenenç; les montanyes, cada vegada més altes y properes, de vessants emboscades de faigs y castanyers, deixen en mig fondes y estretes valls, per ahont hi passa'l riu y sos afluents vorrejats per llargues alberedes; los conreus consisteixen en praderies,

sembrats y en vinyes emparrades en arbres plantats per aquest objecte. A pochs kilòmetres de Marignac, y prop l'estació de Loures, cap al ponent y dominant la plana, se veu lo poble de Saint Bertrand de Comminges, la Lugdunum de fundació antiquíssima, que fou després en època romana anomenada *Convenæ* o millor *Lugdunum-Convenarum*, adquirint allavors molta importancia per formar un veritable nus de comunicacions, perquè les vies se dirigien cap a Dax, Agen, Tolosa y les termes de Luchon, arribant a esser força populosa. Era una de les nou ciutats, per la que se'n digué *Aquilania-Novem populata*, y sofrí molt durant l'invasió dels barbres; y després, ja en plena edat mitjana, fou reedificada pels gals, y altra volta destruïda, restant inhabitada durant 500 anys; sols hi quedà l'arrabal de Vallcabrera, ahont hi residien los bisbes.

Posteriorment, en època de Carlemagne, fou erigida en cap del comtat de Comminges, primerament regit pels bisbes y després pels definitius comptes, que procedien dels vehins castells de Fonsac y de Salies, de nobilíssima descendencia enllaçada ab los vescomtes de Bearn y de Foix, y que exerciren gran influencia en aquells estats. Entre ells Bertran de l'Isle reedificà la catedral ab son claustre y lo palau a la fi del segle XI. Desde la mort d'aquest, que acabà essent canonisat, anà perdent aquell poble poch a poch sa importancia, combatut ademés per les continues guerres religioses que assolaven lo país. Modernament la supressió de son bisbat, d'ahont depenia nostra Vall d'Aran, fou lo cop de mort. Avuy es un petit poblet, y sols li dona aspecte monumental sa catedral de Santa Maria, d'edificació en diverses èpoques, d'una nau ab absis format per capelles poligonals; al mig de la nau hi ha lo que fou lo chor, ab esculptures del renaixement, com també l'altar major, de marbre. La portada de la torre y'l claustre són de lo més primitiu, la primera, molt curiosa, ab timpà y capitells historiat; lo segon, en part refet en lo segle XV o XVI, es del XII, y presenta nombrosos y bells detalls en sos ben treballats capitells, aixís com en los sarcòfachs de sos murs.

A una hora escassa d'haver sortit de Montrejeau, o sia a les 10'24, arribavem a l'estació de Marignac. Allí deuriem despedir-nos del viatjar a la moderna, perquè d'aquí endavant los medis de locomoció serien cada vegada més primitius. Baixàrem, y, sortint de l'estació, ja'ns esperaven los cotxes de Fos en combinació ab los de la Vall d'Aran. Allí, estirada com un canó d'escopeta, ab l'ull viu nos espiava l'esprimatxada Blanche (y sols de nom), l'incansable *voituriere* de casa Penetro de Fos, l'encarnació viva del masculí-

nisme y feminisme d'una peça, una veritable parodia de super-dòna. «Què tal, Blanche? Hi ha gayre neu pel camí?» li preguntàrem nosaltres. «Nani, nani (no, no); pot ben passar la *calèche*.» Y la tal *calèche* era una descoberta gavia ab rodes, y arrossegada per un animalet que prou tenia sort de viure en un país en que no hi ha places de toros. Ab aquell elegant enganx haviem d'esser transportats fins a Fos, en tranquil nos ab nos ab tota classe d'inanimada carga y servint segurament nosaltres de torna.

Encabint-nos-hi desseguida tots, homes y fato, a un crit de nostra animosa conductora creuàrem la via del carril que segueix cap a Luchon, y nos varem ficar a la vila de Marignac, de montanyench però net aspecte, l'atravessàrem, y per la carretera ferem via cap a Fos.

Aquesta carretera, que enllaça ab les demés de la magnífica xarxa que l'Estat francès ha dotat a son país, acaba en la frontera d'Espanya, que correspon a la Vall d'Aran, en lo lloch dit lo Pont de Rey; lo trajecte es, desde Marignac, d'uns 15 kilòmetres, tots, com no cal dir-ho, en bon estat de conservació. De la frontera, y gracies també a nostres vehins, hi ha construïda una altra carretera que empalma ab aquella, y que actualment arriba fins a Viella, capital de l'Aran, ab un recorregut de 24 kilòmetres, que per lo que pel nostre país s'estila, poden ben donar-sen per bons. Lo traçat, tant per la part francesa com per l'espanyola, es sumament senzill, perquè sempre va remontant lo riu Garona al fons de la vall; de manera que, malgrat l'atravessar l'alt maciu fronteric, lo pas se fa per la via oberta per la naturalesa sense collada o port, a diferència de lo que succeheix a sos semblants la d'Ax y Hospitalet a Bourg-Madame pel Port de Puymorens, y a la reyal de França pel coll del Pertús.

Això es degut a la situació especial de la Vall d'Aran, que es geogràficament una vall francesa, de manera que totes les aigües recullides en sa comarca tenen per única colectorà'l riu esmentat, que passa a França a formar l'important Garona y, després d'atravessar los rics departaments del mateix nom fins a la Gironda, nom que pren perdent lo seu, per sa unió ab lo Dordonya, y continuament engroixit per altres afluents que l'arriben a fer navegable, acaba son curs pagant tribut a l'Atlàntich enfront Bordeus. Aixís, la frontera corresponent a l'Aran presenta, donchs, una veritable solució de continuïtat, que, donat l'estat actual de delimitació de nacions, constitueix un cas gaire bé únich en tota la cordillera pirenenca.

Continuant nostre camí, en mitja hora llarga arribarem a Saint-Beat, cap de comuna d'unes 980 ànimes, y a poch més de 500 metres d'altitud. Sa situació en lo mateix llit del riu, que'l parteix en dos, es al fons d'una estreta gorxa, formada pels cingles de Mont y d'Arié, que ab prou feynes hi deixen lloch pera les edificacions y lo riu. Aquesta especial situació justifica plenament lo nom de Passus-Lupi ab que'ls romans lo batejaren. L'aspecte de la població, malgrat sa dolenta situació, es pintoresch, ajudant molt a n'això'l castell que surmonta la vila, situat dessobre d'espçada cinglera. Aquest castell en altre temps deuria esser un punt estratègich notable, y sa primitiva construcció data del segle XI. D'aquesta època sols se'n conserva la torra, encara que refeta en part: lo demés es del segle XV, y si bé tot reconstruït ab acert, no obstant pert bon xich l'aspecte de rudesia y venerabilitat, cosa que acaba de remarcar-ho una gegantina imatge de la Verge de bronzo pintada de blanch, que desentona de les construccions. L'iglesia de la vila es del segle XI, però restaurada; es de tres naus; la porta es molt interessant, ab columnetes de treballats capitells que sostenen lo timpà ab lo Senyor assegut y rodejat pels símbols dels evangelistes. Segurament aquest edifici deuria esser contemporani de la creació en aquest poble del priorat de monjos benets, com també de la construcció de ses fortificacions, que per sa situació especial de defensa arribà a donar-se-li'l nom de Clau de França. En sos encontorns s'exploten ja dels temps dels romans bones pedreres de marbre de tots colors, molt semblant al de Carrara, havent-hi montades varies instalacions pera treballar-lo.

Al sortir de Sant Beat la gorxa sembla aixamplar-se, però sempre envoltada per altes serres emboscades per espesses arbredes, destacant-se'l vert fosch dels abets dessobre'l blanch llençol del terror nevat. En la reduhida plana o voreres del riu s'hi veyen arbres fruiters plantats en los prats, que estaven a troços clapejats per les congestes, y que arribaven en los racers fins a la mateixa carretera.

Seguint ribera amunt per l'esquerra del riu, passàrem pel poblet d'Arlós. A l'altra vorera del mateix se veyen recolsats en la montanya Argut de dalt y Argut de baix, de contades cases y ennegrides parets, y ab una estricada més arribarem a tres quarts de 12 a Fos, uns 10 kilòmetres de Marignac. Allí nos enteràrem que'l cotxe de Viella no sortia fins a dos quarts de 2. En vista d'això, nos entaulàrem a casa Penetro, la casa de la Blanche, un modest parador vora de la carretera.

Lo poblet està arrengrerat a cada banda de la mateixa, y, alternant ab petits però ben provehits comerços, s'hi alcen bonichs *chalets* envoltats per jardins. Les cullites de la terra's redueixen a patates, alguns sembrats, y les consabudes parres, que no deuen fer un vi massa sobrat de graus. En cambi'ls pasturatges crien bon bestiar vacú pera l'escorxador y pera la confecció de formatges molt exquisits, havent-hi varies formatgeries que'l fan, ademés de fruiteres pera servir de magatzem pera la fruita d'exportació.

Aquesta gorja es molt freda a l'hivern, perquè per trobar-se'ls poblets tant fondos, hi són escasses les hores de sol, abundant-hi les glaçades fortes y persistents.

DE FOS A VIELLA

Eren dos quarts de dues quan continuavem nostra marxa. El vehícol ja no era la gavia del matí, sinó un carruatge en forma de caixa, segurament un recó d'alguna atrotinada cotxeria, arrossegat per dos cavalls dignes companys de miseria de l'altre. Allí dessorbre, y en mig de sacs de farina, ocupàrem lo que'n deyen nostres places.

Al sortir de Fos se passa per un pont lo riuet de Meles, que venint de l'esquerra desaigua a la Garona, a pocs passos de la carretera. Al mateix costat se veu lo camí que, sostingut per revingudes parets y en llargues marrades, puja al poblet d'aquell nom, situat en una trencada comarca. Pochs kilòmetres més de carretera pel mig de prats y arbredes, dominats de tant en tant per torres quadrades al cim de turonets, antigues atalayes, centinelles vigilants en aquella natural via d'invasió, nos portaren davant del casino, edifici situat a l'altra vorera del riu, y construït per uns arrendadors francesos pera destinar-lo al joch en la temporada d'istiu. Està ja enclavat en territori espanyol. Enfront y a la vora de la carretera hi ha la fita frontera, situada poch's passos abans d'entrar en lo pont. Deixavem la França y tornavem a entrar a Espanya. Ja'ns ho estava senyalant davant nostre'l lllindar de sa poch digna y qui sab si també simbòlica portalada, un desllorigat y estret pont de fusta, que trontollava quan passà nostre carruatge: era'l Pont del Rey Renat, anomenat aixís per esser aquest monarca francès qui'l feu construir.

La Garona surt de la Vall d'Aran obligada a passar per aquell estret pas que li deixen los propers estreps de la Bacanera o montanya de Bausen a l'esquerra, y la montanya de Canejan a la dreta,

després d'haver atravesat tota la vall desde son naixement, y constituint l'arteria principal de la comarca en que nosaltres acabavem d'entrar.

Lo país d'Aran o Vall d'Aran es una regió enclavada en la zona més alta del maciu pirinenc, y està formada per una inflexió de la cadena fronterera que, seguint la direcció constant de E. a O. observada en tot lo trajecte desde'l Mediterrani a l'Atlàntich, en lo lloch dit Pla de Beret, se desenrotlla en dues: una que continua en la mateixa direcció y sentit, y forma la frontera, fins a trobar la solució de continuïtat, de que abans he parlat, en lo Pont del Rey, y altre que, formant un gran arch qual concavitat mira al N., constitueix la divisoria de la Vall ab les comarques catalanes del Pallars y Ribagoça. Se va enlairant cada vegada més y prenent un aspecte imponent, fins a enllaçar-se ab lo maciu culminant del Pireneu, les Montanyes Malchides, quals vessants sols en una molt petita part aflueixen a la vall. Aquesta formidable serra d'alterosos y escorxats pichs, que deixen entre ells recons selvatges ahon hi jauen extensos estanys en gran nombre, y que constitueix per sí sola un dels atractius de major força potser de nostre Pireneu, queda unida per una enlairada divisoria que serveix de partió occidental de la Vall y territori de la província d'Osca ab lo troç de carena fronterera, que començant a l'altra part de Pont del Rey, va cap a ponent, marcant ja altra volta la delimitació de les dues nacions Espanya y França. Aixís, donchs, si no fos pel natural y imponent treball fet per la Garona, que ab sos afluents de dins de la Vall recull totes les aygües d'aquell llarch talweg, un jorn immensa gelera, treball qual resultat es la pregona osca del Pont del Rey, la Vall d'Aran seria una canal de fons accidentat, envoltada per altes serres y sense sortida natural de cap mena. Com a conseqüència d'això, sols ofereix lo punt abans dit com a lloch d'asequible pas, puix la comunicació ab lo reste dels territoris colindants ha de fer-se forçosament atravesant aquelles serres per collades o ports, que, passant dels 2,000 metres, arriben fins als 2,700, y que a l'hivern les neus y'l torb les fan impossibles o al menys de molt arriscat passatge, circumstancia que es pitjorada per l'absència de ben entesos camins y segurs refugis.

Aquesta situació especialíssima comunica a la Vall un aspecte del tot pireneic y fins alpi, puix si sos rius y afluents de llit rocós y de fort desnivell, quals cristallines aygües se van escolant en cascades de blanca escuma, vorejats de prats verd esmeragda y de frondoses vernedes, constitueixen un plafó artístich de pujat valer,

VALL D'ARAN

Clixé de J. Soïer

LES BORDAS

sa encuadratura, formada per fosques vessants d'apretats abetars que s'enfilen fins gaire bé als cims, com disputant son imperi a blanchs capells que eternalment els coronen, armonicen completament aquell quadro de tant gay aspecte.

Més, sobre tot, lo que acaba de donar-li un caràcter del tot diferent de les demés comarques de nostra terra són los poblats. Se'n compten d'aquests 31, gaire bé tots agrupats en la part baixa de la ribera, puix en la regió alta es impossible la vida. Poca distancia hi ha dels uns als altres, havent-hi entre ells que sols alguns minuts de camí's separa. Sos edificis, de complert caràcter pirenench, de espesses parets, són coberts per teulades en forta pendent de negra y lluenta llicorella, ahont hi ressalten les punxagudes caputxines. Algunes d'aquestes construccions, d'aspecte senyorial, conserven encara sos torreons de defensa y ses executories de noblesa en los artístichs finestrals y adovellades portalades. L'edificació religiosa hi té una representació molt digna, puix hi ha escampats per tota la vall exemplars remarcables d'aquell art romànich senzill y fins brutal, ensems que d'original factura, ab íntim consorci ab les iniciades delicadeses del goticisme en sa infantesa.

Lo conjunt, donchs, no pot esser més atractívol, puix se hi troba per tots els gustos: los aymants de la naturalesa y de l'art poden allí assadollar-se de son especial desig.

Sols consideracions d'ordre polítich y social venen a enterbolir aquesta agradosa visió, quals causes tenen per fonament lo descuit, pera no dir abandonament que's troba per part dels que hi són obligats, en quant a comunicacions sobre tot (avuy sembla que serà un fet la carretera que, pujant pel Pallars y atravesant lo Port de la Bonaigua, posarà en comunicació la vall ab sos germans de Catalunya).

Com a corolari d'això, y malgrat ses riqueses agrícoles, com son principalment los pasturatges d'immillorable qualitat; l'abundós element forestal; sa producció minera, avuy sols explotada, pera més vergonya nostra, per estrangers, ab ses dependents y variades industries que podrien implantar-s'hi, comptant incondicionalment ab l'important factor força; se'n desprèn una desconsoladora y constant despoblació, per emigració a França especialment, en termes que en 50 anys gairebé ha disminuít la Vall de més de 4,000 habitants (avuy de fet ne compte uns 6,380, ab un territori de 498 kilòmetres quadrats), trobant-se'l país en un grau d'atracament que fa dolor; atracament que, més o menys relatiu, es, per desgracia nostra, lo segell que portem als ulls dels davanters. Sols com a

dignes fills de la terra nos cal tenir la ferma esperança de que ab la possessió de sospirades aspiracions lluirà un jorn l'avenç en nostre benvolgut casal.

Als pochhs minuts del Pont del Rey ne teniem altra prova de nostres asseveracions: al costat de la carretera, y d'una barraca mig escrostonada de fòra y tota fumada per dintre, sortia, atret per nostra presència, un subjecte vestit ab unes calces de vellut y una samarreta de color de xacolata, que pel casquet que portava's coneixia que era un agent del fisc espanyol, un carrabiner. Nos trobavem, donchs, a Pontau, primer punt poblat de la linia fiscal, y ab 2 kilòmetres més entravem a Les.

Aquest poble, situat en dues voreres de la Garona, y en mig d'un aixample de la ribera, es de bon aspecte; té duana, ahont hi reconeixeren los nostres equipatges; es estació balnearia d'aigües sulfuroses, conegudes ja del temps dels romans; veyent-se encara dessobre la vila los enderrochs del castell dels barons senyors de la comarca, y a la vorera del riu un edifici anomenat lo Casino, envoltat d'espesses ombres.

De Les a Bosost sols hi ha 3 kilòmetres. La vall allí es més oberta y presenta al fons una bonica y verdejant plana, pel mig de la qual passa'l riu en tranquila corrent. La vila, edificada a sa vorera esquerra, es força important, y, malgrat no esser la capital de la Vall, es la més populosa de totes (923 ànimes). Té un bonich passeig arbrat vora'l riu, més sa joya es l'iglesia, notable exemplar romànic y potser lo millor de la Vall en quant a antiguitat y unitat d'istil. De Bosost parteix una carretera de no gayre bones condicions, que pujant per les emboscades vessants de sobre la vila fa cap al Portilló, frontera francesa, y enllaça ab altre que, passant per la vall de Burbe y lo poblet de Sant Mamet, acaba a Bagnères de Luchon, ab un recorregut de 13 kilòmetres.

Poch després d'haver sortit de Bosost, carretera amunt, aquesta cambía sa direcció S. per la de SE. y E., que no deixàrem fins a Viella. En lo kilòmetre 13, y passat lo caseriu de la Bordeta, atravessàrem la Garona per un pont a sa vorera dreta; y als 7 kilòmetres desde Bosost se veu a l'altre costat del riu lo poble de les Bordas, que s'alça en un contrafort montanyós que s'avança dessobre de la confluència d'aquell riu ab lo Jueu, procedent aquest d'una ribera especial, de que'n parlarem més tart per esser lo punt de partida de nostra ascensió al Port de Benasque. Dominen la vila'ls restos de lo que fou Castell-Lleó.

A nostra esquerra van apareixent pintorescament esgraonats en

VALL D'ARAN

Clixé de J. Soler

IGLESIA DE VIELLA

les vessants los poblets d'Arrú, Benós, Begós, Arrós y Vila, destacant-se al fons la montanya de Vilach, tota blanca de neu.

Ab 5 kilòmetres de les Bordas passàrem pel poble d'Aubert. La carretera va pujant suaument, a l'altra vorera del riu s'ovira'l grandíós bosch de Baricauba, y a l'altra vessant les tenebres, que ja anaven invadint-ho tot, ab prou feynes nos deixaren veure'ls pobles de Mont y Vilach, lo darrer ab son esbelt campanar.

Per fi, a una revolta de la carretera, aparegueren les llums de Viella, la capital de la Vall d'Aran, terme prou desitjat de nostre viatge, y ahont hi arribàrem a la Fonda Universal (casa Marcelino) a les 6'30 de la tarde del dia 22.

Hermosa situació té aquesta vila, de 720 habitants y a 962 metres d'altitut, assentada en mig d'un engrandiment de la ribera, ab horisonts descoberts cap a llevant; son recinte es atravesat pel riu Negre, que va a trobar a la Garona prop de les cases, y envoltada per verdes praderies y conreus. Es cap de partit judicial, y son interior, ab lo pont sobre'l Negre, sa plaça, ab la Casa de la Vila porxada, son passeig y algunes cases de construcció remarcable, li donen força caràcter. L'iglesia, de primitiva construcció del segle XIII, està reformada en èpoques posteriors. La portada al costat N. es d'aquella centuria, ab varies arquivoltes decorades ab figuretes, aixís com lo timpà, y sostingudes per columnes ab senzills capitells; dessobre la porta s'aixeca'l campanar, esbelta torra del segle XVI, d'aspecte més guerrer que religiós. L'interior de la nau es gòtich, ab volta d'aresta, y son gòtich retaule es digne de veure-s, aixís com les fonts baptismals.

Malgrat estar enterats los coneguts de la Vall de nostres desitjos d'anar-hi a l'hivern, nostra arribada fou una sorpresa, puix segurament pensaven que del dit al fet hi ha bon troç, sorpresa que augmentà quan los férem sabedors de nostre plan de pujar al Port de Benasque. Ab poch més nos digueren bojos a la cara. Bé es veritat que per les notícies que nosaltres portavem per carta rebuda del senyor Azcon, de Benasque, aconsellant-nos unànimement la gent d'aquesta vila que desistíssim de tant perillosa excursió, les rahons dels amichs aranesos no venien més que a confirmar-ho. Nosaltres no'ns en convencérem: volíem conèixer l'opinió dels guies de la comarca, les persones més competents; al mateix temps alguns d'ells coneixien nostres forces per haver-nos-los emportat en anteriors excursions per aquelles serres. A n'ells nos entregariem y sos parers serien nostre determini, perquè, per altra part, no teníem gens de ganes de deixar nostres humanitats per aquells deserts glaçats.

Lo trànsit desde la Vall d'Aran vers les comarques fronterices francesa, catalana y aragonesa se fa, com ja he dit abans, per les collaïes o ports. Aquest darrer nom, molt usat en tots los Alts Pirineus tant espanyols com francesos, s'aplica, en general, a tot troç de carena que per sa situació topogràfica especial constitueix un relatiu passatge entre dues comarques.

Se'n compten en tota la frontera aranesa més de 20. Entre ells n'hi ha d'habilitats pera'l trànsit, com el de la Bonaigua o del Pallars, el de Viella o del Ribagorça y el de la Picada o de Benasque. Aquests són freqüentats pel comerç d'aprovisionament de la vall, y tots són de ferradura, de més o menys bon passatge a l'estiu, més a l'hivern se tanquen per les neus, restant més de sis mesos impracticables fins pera'ls peatons. No obstant, lo menos dolent, el de Pallars, en rahó d'esser els darrers anys hiverns de menos neu, y esser lo més necessari tant pera'l tràfich de la vall com pera la correspondencia d'Espanya que's fa per ell, ha sigut passat durant tot l'ivern, com se pot compendre, per aquella gent forta y avesada a la fadiga. Els altres són poch freqüentats, y com no sia pel pas dels remats de bestiar en la temporada de montanyar, algun excursionista y els paquetaires són sos únichs concorrents. Alguns d'ells no són més que veritables despenyaders, com lo Port de la Gireta (2,630 metres), de Montgarri a Castillon (Ariège), y lo d'Urets (2,550 ms.), de Montoliu a Sentein (Ariège), etc. Sa llargaria y elevació són naturalment lo que'ls fan perillosos a l'hivern, puix si'l coll de Beret, lo més baix de tots, malgrat sa relativa poca alçaria (1,890 ms.), se considera dificil, es en rahó de sa configuració topogràfica, puix sa plana, de dues hores de llargaria, rasa de neu toba, constitueix un penosíssim trànsit fins pera'ls més ardots. Lo de Viella, si bé curt, es molt més alterós (2,460 ms.), y en ses vessants, de forta pendent, hi es sumament fàcil estimbar-s'hi per la neu glaçada.

A l'hivern, quan inverosímils gruixes de neu cobreixen lo camí, uns alts pilars de pedra seca o llargues perxes indiquen sa direcció. Els refugis o hospitals de nostra terra, com el del port de Viella, els dos de la Bonaigua y'l de Benasque, malgrat sa pobresa y escassetat de medis, presten molt bons serveys. Els tres primers són habitats tot l'any, no passant lo mateix ab lo darrer, que, arrendat pels de Benasque, a l'hivern queda, si bé obert, inhabitat. Cal, donchs, els que volen atravesar aquests perillosos passos, sobre tot a l'hivern, ademés d'examinar ses propies forces y tenir la sort d'esser favorecuts per un bon temps, provehir-se de bons guies, no sols

VALL D'ARAN

Clixé de J. Soler

PORTA DE L'IGLESIA DE BETREN

homes pràctichs, sinó forçuts, pera'l cas d'un accident. Per desgracia, cada any hi ha infeliços o imprudents que contribueixen ab sa vida a donar a n'aquells desolats llochs l'escayent nom de cementiris al natural.

A nostra arribada a casa en Marcelino, posant en joch nostres concixences, donàrem veus pera que compareguessin els dos guies millors. Això feren en Joseph Inglada, un xicotàs de no encara 30 anys, alt, sapat, y lo moço d'en Marcelino, l'Anton Joanàs, de més edat, però també de resistència, abdós molt pràctichs y valents, acostumats a passar gent al port, y que varies vegades, per un voler de Déu, han salvat sa vida y la de sos acompanyats. Els hi exposàrem nostre plan, que era'l següent: sortir de Viella y per l'Artiga de Lin fer l'ascensió al Port de la Picada, arribar fins a la cabana del Cabellut, ja en la vessant de Benasque, y d'allí, a esser possible, passar pel Port del Bom y, per l'hospital de França, anar a Bagnères de Luchon, y pel Portilló de Bosost retornar a la Vall d'Aran. En cas de no poder fer això darrer, tornar enrera y entrar altra volta a la Vall. Ademés, com ens convenia esser de totes passades al cap de Port al dematí, y la jornada desde Viella a n'aquest es d'unes set hores a l'istiu, era impossible fer-ho desde allí ahont ens trobavem, y pera lograr-ho teniem lo pensament d'anar a dormir a l'ermita de l'Artiga de Lin, puix desde allí'l trajecte s'escur-sa de tres hores y mitja.

La contesta per sa part no fou tant desanimadora com la que nosaltres portavem: encara que no tenien noticia de que hagués passat aquell port cap home de la vall desde l'entrada d'hivern, sabien que en lo Desembre, tancat ja pel mal temps, ho havien fet uns benasquesos desde Luchon sense novetat, y confiaven que ab bon temps y prudencia nosaltres l'atravessariem ab més o menos pena, ab la condició sempre de que la més petita senyal de complicació havia d'esser corresposta per una prompta retirada. Per lo demés, trobavem lo plan excelent. Endavant, donchs, acordàrem tots, y començàrem els preparatius. Primer, ens calia un altre home, y se determinà que un dels dos s'endavantés a veure l'ermità de l'Artiga de Lin y li proposés anar a obrir-nos l'ermita, puix a l'hivern està tancada y sos habitants se'n baixen al poble d'Aubert, d'ahont ne són vehins, al mateix temps que'ns portaria queviures, ens apariaria'l menjar, ens faria'ls llits, y l'endemà, com a guia molt entès, s'ajuntaria ab nosaltres. L'hora de sortida quedà fixada pera l'endemà en'vent dinat, pera anar a fer nit a l'ermita.

De molt matí ja'ns trobavem mon company y jo disfrutant de

l'hermós panorama de la plana de Viella y tot l'Alt Aran, ab son trajo d'hivern. Quina diferencia de l'istiú! Aquella catifa hermosa al fons de llarga ribera, en que es difícil trobar en cap paleta un to de verd que allí no s'hi vegi, interrompuda per les platejades faixes dels rius Garona y Negre, mig amagats per les fullades arbredes; tot n'era allavors cambiat: un to indefinit, com si s'haguessin barrejat tots els colors de la paleta, feya ressaltar més les llargues clapes de neu, que si en la part baixa semblaven extesa roba de bugada, a mida que s'anava pujant se feyen més atapahides fins als alts, que ja n'eren un llençol de cap a cap. Les properes serres de Fontfreda y montanyes del Port de Viella, l'ubaga de Betren, aixís com lo magnífich teló de fons cap a l'Alt Aran, format pels macius de Beret y de la Bonaigua, constituíen un paisatge verament alpi, una parada de pans de sucre de molt efecte, y ahont els ardots abets, ab sos coputs espigots, donaven l'única senyal de vida en aquell quadro de naturalesa morta.

En mig de la plana, y a primer terme, la vila de Viella, ab ses fosques teulades espurnejades de blanc. Per sobre d'elles s'alçava orgullós l'airós campanar de la parroquia, que sembla transportat d'una ciutat del nord; als nostres costats, les més petites viles de Gausach y Casau, y al fons, ribera amunt, els demés poblets de l'Alt Aran, Betren, Casarill, Escunyau, Garós, Arties y Salardú, recolsats vora'l riu, completaven aquell deliciós efecte de perspectiva.

DE VIELLA A L'ARTIGA DE LIN Y LES BORDAS

Poch més de les dugues de la tarde, y havent pres comiat dels amichs, sortiem de Viella tots plegats ab nostra impedimenta cap a l'Artiga de Lin. Dos camins podiem pendre: o bé seguir carretera avall fins a les Bordas, y allí, atravesant lo poble, remontan la vall d'aquell nom fins a l'ermita, o bé, pel bosch de Baricauba, anar a sortir dessobre'l poble abans esmentat, y, d'allí, per la vall amunt. Acordàrem seguir aquest darrer, per esser més pintoresch.

En deu minuts de caminar forem al poblet de Gausach, que junt ab lo de Casau, situat uns cinch minuts més amunt, formen un total de 50 cases. L'iglesia de Gausach es de volta d'aresta, y lo vuytavat campanar està aixecat sobre la porta; aquesta està formada per varies arquivoltes y sostingudes per columnetes ab petits capitells. Allí se'ns agregà'l senyor Rector, que'ns acompanyà bon troç de camí. Aquest, en direcció NO., puja cap al bosch

E

O

Clixé de J. Soler

LA RIBERA DE L'ARTIGA DE L'IN

de Baricauba per les vessants del Mont-Corbison. Lo bosch es un dels més grans dels Pireneus: té unes tres hores de llargaria y està poblat per espessos abets. Los pobles de Gausach, Vilach, Aubert y Betlan tenen lo dret de fer-hi llenya desde que l'Estat se'n va incautar de sa propietat, per mal de tots, perquè per sa deficient vigilancia s'hi fan picades d'amagat. Atravessant-lo de part a part en dugues hores y mitja llargues, forem a la Solana de Serra; allí se surt del bosch y lo camí tomba en direcció S.SO., deixant ja la conca de la Garona. A la nostra dreta, y a gran alçaria, teniem lo maciu central de l'Aran, ab poblets escampats arreu, y al fons lo riu seguia son curs cap a Bosost y Pont de Rey. A l'esquerra s'obria la vall d'Artiga de Lin, que l'oviravem fins a son origen. Aquesta vall està estretament encaixonada per altes montanyes: les de la dreta formen al cap d'amunt la frontera aranesa, desde Pumero fins a Saportega, y a l'esquerra, les serres Negra y de Geles, cobertes ses vessants per seculars boscuries d'abets y faigs que gaire bé desde ses crestes arriben fins als prats de la ribera, per ahont hi baixa tot saltironant lo riu Jueu, de fressoses aygues, tot just sortit de les entranyes de la terra en lo lloch nomenat lo guell de Jueu (1).

En darrer terme tanquen la vall els enasprats pichs de Pumero y la Furcanada, coberts de neu, aixís com gran part de la ribera. Era un conjunt selvatge, y difícilment podrà trobar-se altra comarca de naturalesa tant exuberantment pirenenca.

Desde aquella bonica guayta, en mitja hora baixàrem al riu, y passant-lo per la palanca del Planoyot y per unes bordes de tancar bestiar, a tres quarts de 6 arribàrem a l'ermita d'Artiga de Lin (1,215 mts.). Allí, en sa capella, s'hi venera la Verge baix l'advocació de la vall. Res de notable ofereix, com no sigui sa extrema pobresa. Adossada a la capella hi ha la casa que fa d'hostal, y sos recursos estàn ben bé en rahó inversa de son emplaçament, que es feréstech y esplèndid lo paisatge que l'envolta. Serveix de refugi pera'ls que passen lo Port, puix en set hores que hi ha desde les Bordas fins a l'hospital de Benasque, ja en la ribera aragonesa, no s'hi troba ni una petita cabana. En 'vent sopat, en aquella cuyna vestida de dol y tots al vol de la llar de foch, d'ahont s'hi desprenia una agradosa escalforeta, se plantejà l'itinerari pera l'endemà. Semblava que'ls guies no estaven d'acort. Veyam les rahons d'uns y altres. Lo camí afresat pera pujar al Port de la Picada o de Be-

(1) *Guell*, en dialecte aranès, vol dir *ull*, y, en efecte, la sortida del riu se fa per uns forats o bullidors en mig de forta tartera, potser restos d'antiga *moraine*, lloch extremadament selvatge y pintoresch.

nasque, com era nostre objete, se fa per la canal de Pumero, llarga y forta pujada que, com son nom ho diu, es una estreta gorja envoltada per altes y escarpades vessants, fins arribar al cap d'amunt, al lloch aont les montanyes s'obren de sobte, deixant en mitj una fonda comarcada anomenada'ls Clots de l'Infern, que, atravessant-los de part a part y per ràpida costa, s'arriba al Cap del Port, punt culminant y divisoria d'ayguavessants del riu Jueu, o sia Vall d'Aran a l'E. y del Essera o ribera de Benasque (provincia d'Osca) a l'O. Aquest camí, si en lo bon temps es transitat per cavalleries malgrat son no bon passatge, a l'hivern les quantitats enormes de neu que'l cobreixen el fan impossible pera aquelles y fins pera la gent de peu; més lo troç més perillós es l'esmentada canal, lloch ahont hi són freqüents les avalanxes o desprendiments de grans masses nevoses, que, no tenint més punt de baixada que per la canal, la segueixen fins baix al Pla de l'Artiga, essent impossible guardar-sen al trobar-s'hi dins d'aquell terrible embut. Per aquest motiu l'ermità y'l Joseph, discordant de l'Anton, se'n fugien de pendre aquest camí. Per altra part, podiem pujar per la coma d'Aubert o montanya de Saumuga, de més llarga pujada, però per una oberta comarca, fins a la carena fronterença francesa, en lo punt anomenat lo Port de la Montjoya, y d'allí, seguint lo fil de serra en direcció S., anar a sortir dessobre'ls Clots de l'Infern, baixar a n'ells, y pujar al Cap del Port. Aquest darrer itinerari era'l que refusava l'Anton, perquè deya que la carena es força cantelluda, plena de despenyaders per la vessant aranesa y ab un llarch talús que cau per la francesa vers la comarca dita lo Pessó fins al fons del barranch de la Pique, part damunt del Hospital de Bagnères de Luchon; y trobant-se allavores aquella carena coberta de dura y llisqueta neu glaçada, una relliscada gaire bé no admetia compo-nenda de cap mena.

Se discutí molt, puix era assumpte que bé s'ho mereixia; més els parers d'en Joseph y del ermità foren reforçats per ells ab una resolta negativa d'acceptar lo contrari. Prou se'n recordava l'ermità del cas que li va ocórrer encara no feya un any en la canal aquella, quan ab son germà, anant a acompanyar dos tractants de bestiar francesos a Benasque, foren sorpresos per una allau (avalanxa) y, envolquellats per la neu, a rodolons, anaren a parar al clot, ahont hi quedaren colgats ell y'ls francesos. Per sort son germà no ho fou del tot, y ab titànichs esforços se'n desempellegà y seguidament començà a desenterrar els altres, que ja eren mitj ofegats. També'l Joseph contà lo que li succhí al Port de Viella

ab un propietari del Ribagorça que l'anava a acompanyar a França. Aquell senyor, malgrat esser de país pirenench, a la qüenta no era pas home de grans desempenyos, y després de cinch hores de rompre neu, tot just al cap del Port l'abandonaren les forces y, aturant-se, fou invadit per la sòn, preludi de la mort. Lo Joseph se vegué perdut, puix sa noblesa no li permetia posar-se ell a salvament perdent al company, que s'anava glaçant per moments. Allavors l'empreguè ab aquell infeliç a plantofada seria y a un bon massatge general pera reanimar-lo, lo que logrà ab treballs, y, arrosegant-lo materialment, lo posà fòra de perill. Era un gust escoltar aquell valent minyó, que ab tota ingenuïtat contava que, dirigint-se al resucitat viatger, li preguntava després: «Que's pensava vostè que li volia mal quan l'abofetejava?» Y'l altre; ab llàgrimes de fons agraïment, li responia complidament.

Per fi fou acordat que'l camí's faria pel menos dolent, o sia pel Port de la Montjoya, a punta de dia.

Al endemà, que es cas de pujar-hi! La boyra ho envolquellava tot. Espera que espera a veure si s'esvahia, y res: cansats d'esperar y tement que allò durés alguns dies, perquè, com deya l'Anton, fent-se-les de zaragoçà, may es de témer lo malt temps que quan ve després del bo. Resolguerem tornar a Viella y aplaçar-ho per altre dia. Avall, donchs, y per la ribera, a les 11 del matí, arribavem a les Bordas, ahont hi dinàrem. Al mitjdia la boyra s'anà aprimant, esfilagarçant-se, deixant un cel hermós y una tarda tranquila, vist lo qual sospenguèrem nostre retorn y'ns quedàrem allí, pera'l dia següent, si'l temps ho permetia, empendre la pujada. Ens hostatjàrem a casa Vidala, gent molt amable y de bon tracte.

JULI SOLER Y SANTALÓ

(Acabarà)

Excursió a la casa romana d'Ocata (Masnou)

A les portes de Barcelona, en la contigua costa del Maresma, en terme del Masnou, hi foren trobades a les derrerries del 1900 y començament del 1901, importants despulles romanes, demostratives de la presència d'una notabilíssima construcció. Los periòdichs científichs y d'informació diaria se n'ocuparen al temps en que les descobrí son propietari Thomas Morrisson, devent indicar com el més erudit estudi que d'elles se feu, lo que portà la firma d'en Joseph Maria Pellicer y Pagès. En lo present BUTLLETÍ (volum XI,

plana 101) se donà compte de tant important troballa, que verament honrava la vila del Masnou, puix li facilitava un recort d'edats passades, de que estava freturosa una de les poblacions del Maresma, d'origen més modern.

Conexedors, per lo que digueren les revistes y diaris del any 1901, de la importancia d'esta troballa, axís que començarem ab nostres dexebles d'Historia de Catalunya dels *Estudis Universitaris Catalans*, les visites als monuments històrichs de Barcelona, ja'ls hi anunciarem la excursió als descobriments arqueològichs d'Ocata (Masnou). Esta's portà a efecte en la boyrosa tarda del 12 de Desembre de 1903. Erem en nombre de vint los alumnes excursionistes que sortirem de Barcelona al tren de les tres, trovant-nos en lo baxador d'Ocata ab una segona excursió sortida poch abans de Mataró y organizada per D. Pere Pasqual y D. Joan Cabanyes y Prat, socis delegats del CENTRE EXCURSIONISTA en dita important població fabril del Maresma.

Lo president del *Casino del Masnou*, D. Jaume Maristany, qui'ns esperava pera fer-nos acompanyar al lloch de la troballa, nos manifestà, al arribar, que sols veuriem una petita part dels paviments o mosaichs apareguts en 1901, puix que per mort del entusiasta senyor Morrisson, la seva viuda havia estimat convenient tornar-los a soterrar. Tal nova nos constrictà, no ja perquè la excursió dexava de tenir part de son primordial interès, sinó que principalment per la perdua que, al Masnou y a Catalunya en general, implicava la nova desaparició del interessant monument.

A dèu minuts del camí de ferre se trova la masia dita *Cal Ros de les cabres*, alçada damunt mateix de la antiga morada romana y segurament ab les despulles de les seves parets. Entràrem dintre de la reclosa horta, y en lo pati de davant la casa no hi vegérem res: un immens pilot de desferres, per lo mitx de les que hi mostraven ses cóncaves formes grans àmfores fragmentades, ceràmica més fina y encanalats formats de canons de rajoler recoberts de ciment, al moment atragué nostres mirades. Lo pilot tindria tres metres d'alçada y la base una circumferencia d'uns quatre metres de diàmetre. La presencia d'un aytal munt de desferres mostrava bé prou los treballs d'excavació empresos en aquell entorn.

Mentres estavem examinant tots aquells fragments y fent algunes consideracions, especialment sobre la utilitat de les grans gerres hont s'hi solien depositar olis y vins, vingué a trovar-nos lo pagès encarregat de la terra. Li demanàrem per los mosaichs, portant-nos a un lloch baix, proper al pati de la casa, recobert de terra y brossa,

que ja'ns cridà la atenció al arriivar, més que haviem pres per femer. Allí, ab l'ajuda d'una escombreta de bruch y una regadora d'aygua, començà a netejar lo pis, aparexent a nostres ulls un hermosíssim mosaich, format de cerculs, d'acabadíssim dibuix geomètrich, qual fotografia publicà la *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa* (volum III, plana 34, 1901-1902).

Proper al mosaich nos fou mostrat un capitell d'arquitectura clàssica romana, que, juntament ab alguns fusts de columna, s'havia trovat darrerament. D'ell ne tragué una fotografia'l soci delegat a Mataró, Sr. Cabanyes, qual capitell, per esser fins ara inèdit, reproduhim al present. L'interès d'est capitell es major, per quant

Capitell romà trovat a Ocata

constitueix prova plena de que l'edifici fou en son origen romà. La perfeccionada factura d'estos fullatges may podrà atribuir-se al decadent art visigoth, com per algú s'havia pretengut, que'n devallava la sumptuosa morada d'Ocata, arriivant fins a fixar sa construcció a un temps posterior al segle V. La presència de monedes gòtiques y del baix imperi, mostraràn, a lo més, que llavors encara's mantenia en peu l'edifici romà.

Entràrem en la casa, y dessota'l pla de la cuyna lo pagès nos mostrà una excavació d'uns quatre metres de fondaria aproximadament, formant lo pla de terra altre, magnífich mosaich romà, y observant-se en les parets, com a un metre d'alçada, pintures murals molt ben conservades.

Condolent-nos, tots los concurrents, de la desaparició dels demés mosaichs, digué'l pagès, que la senyora'ls havia manat colgar a fi de que no's fessin malver. Aximateix nos feu present com los fragments d'estatues, monedes, gerres y altres obgetes petits apareguts en les excavacions, los guardava a Barcelona la predita senyora Viuda de Morrisson.

Si alguna hipòtesis se'ns permet fer sobre aquest edifici, tenint en compte la seva magnificència, que sembla impropria d'una casa particular, l'aparició de columnes y capitells, y especialment la de la gran conducció d'aygues o canonada d'obra, nos dona lloch a sospitar que pogués esser una casa de banys. En qual cas, y per fixar millor l'època de la seva construcció, recordarem lo que fa poch diguerem en un trevall a proposit de *Les aygües y banys de Barcelona* (1), ço es, que la costum de banyar-se seria exòtica a la nostra terra ab anterioritat al segle II. En aquesta època, Minici Natal, personatge important, puix en l'any 108 obtingué'l govern de l'Àfrica proconsular, quina capital era Cartago, y que, després d'esser legat imperial en lo govern d'Adrià (anys 117 a 138) y pretor de la Pannonia inferior, provincia militar que donava entrada a la Dacia y tenia al Danubi per frontera oriental, se li confià a Roma la vigilancia y direcció de les corrents d'aygua, importantíssim ofici de policia urbana d'aquella metròpoli.

Minicio Natal apar a la nostra terra com l'instaurador y propagador de la costum de banyar-se: ell fundà'ls banys de Barcelona, en lo solar hont s'alçà més tart l'iglesia de Sant Miquel y es avuy Casa de la Ciutat; y ell construí semblantment los banys d'Iluro, situats en los volts de la plaça de Sant Salvador a la de la Constitució.

¿Hauria erigit, lo propri Minici Natal, uns altres banys en la platxa entremitx de Betulo e Iluro, en l'actual població del Masnou, en lo lloch conegut en los primers segles de l'Edat Mitjana per *Monistrol*?

De retorn, entràrem al elegant y confortable *Casino de Masnou*, hont s'efectuà una petita sessió d'història d'art romà y de la regió del Maresma en que nos trovavem. Finida que fou, y abans de partir, recomenàrem al desusdit Sr. Maristany procurés ab la influencia del *Casino* que tant dignament presideix, que la població del Masnou no mirés ab indiferència la desaparició de tant va-

(1) *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, any II, nom. 11, Juliol a Setembre de 1903.

liós monument, que si's conservava, constituiria pera aquella progressiva vila un gran atractiu a oferir als excursionistes y als artistes.

Com formaven part d'esta excursió redactors dels diaris *La Veu de Catalunya* y *Diario de Mataró y la Comarca*, y del setmanari *La Costa de Llevant*, en estes tres publicacions, y també en *La Renaixensa*, aparegueren articles donant compte del descuyt en que's troven estes reliquies del art romà, y pregant a les autoritats locals y als ayments de Catalunya procurin se conservin los paviments y construccions del antich edifici del Masnou. Creem inútil dir que a tots estos prechs hi ajuntem lo nostre, trevallant per arbitrar de les entitats oficials, a les que pertoca la conservació dels monuments artístichs y arqueològichs, no descuidin vetllar per la conservació dels mosaichs y planta o fonaments del sumptuós edifici romà.

Si los mosaichs trovats darrerament en les runes d'Itàlica mereixen la atenció general, fins al extrem de que lo govern d'Espanya no dubta en dictar, per sa conservació y estudi, una R. O. del Ministeri d'Instrucció Pública (3 de Desembre de 1902), a conseqüència de la que lo Sr. Quintero, comissionat del Govern, passà a Sancti-Ponce, ¿hauràn de tenir, los mosaichs catalans del Masnou, la dissort de que ningú se n'ocupi d'ells y desapareguin novament, perquè nostre Principat no té la fortuna de trovar-se sota les esferes de la protecció oficial, com esdevé a altres regions espanyoles?

Mes, en tot cas, subvingam nosaltres a la deficiència dels governants y procurem tots plegats que nostres monuments no desapareguin per la dexadesa en que vivim.

FRANCESCH CARRERAS y CANDI

CAMBI DE PUBLICACIONS

CATALUNYA

BARCELONA	«Academia Provincial de Bellas Artes».
	«Real Academia de Buenas Letras».
	«Real Academia de Ciencias y Artes».
	«Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa».
	«Asociación de Arquitectos de Cataluña».
	«Asociación de Ingenieros industriales».
	«Ateneo Barcelonés».
	«Fomento del Trabajo Nacional».

	«Institució Catalana d'Història Natural».
	«Orfeó Català».
	«Sociedad Catalana de Horticultura».
	«Sociedad Española de Apicultura».
CANET DE MAR	«La Costa de Llevant».
GRONA	«Asociación Literaria».
LEIDA	«Academia Bibliogràfica Mariana».
TARRAGONA	«Sociedad Arqueològica».
VICH	«Museu Episcopal» y <i>Gazeta Vigatana</i> .
VILANOVA Y GELTRÚ.	«Biblioteca Museu Balaguer».

REGIONS ESPANYOLES

MADRID	«Real Academia de la Historia».
	«Real Sociedad Geogràfica».
	«Sociedad Española de Excursiones».
	<i>Revista Crítica de Historia y Literatura</i> .
	<i>Boletín de la Institución Libre Enseñanza</i> .
ORENSE	<i>Boletín de la Comisión Provincial de monumentos</i> .
PALMA DE MALLORCA.	<i>Boletín de la Sociedad Arqueològica Luliana</i> .
	<i>Butlletí del Diccionari de la Llengua Catalana</i> .
VALLADOLID.	«Sociedad Castellana de Excursiones».
ZARAGOZA	<i>Revista de Aragón</i> .
	<i>Boletín de la Sociedad Aragonesa de ciencias naturales</i> .

EXTRANGER

ANGERS	<i>Bulletin de la Société d'études scientifiques</i> .
ATENES	«Philologikos Syllogos Parnassos».
BAGNERES DE BIGORRE	«Société Ramond».
BORDEUS	<i>Annales de la Faculté des Lettres de Bordeaux et des Universités du Midi</i> .
	<i>Revue des Lettres Françaises et Étrangères</i> .
	<i>Revue des Etudes Anciennes</i> .
	<i>Bulletin Hispanique</i> .
	«C. A. F., Section du Sud-Ouest».
BOSTON	«Apalachia Mountain Club».
BRUXELLES	«Société Royale Belge de Géographie».
BUCAREST.	«Societatea Geografica Romîna».
BUDAPEST.	«Club Hongrois des Karpates».
	<i>Abrégé du Bulletin de la Société Hongroise de Géographie</i> .
	«Földrajzi Közlemények».
BUENOS AIRES	<i>Dirección General de Estadística</i> (boletín mensual).
COIMBRA	«Archivo Bibliografico» (Bibliotheca da Universidade).
	«O' Instituto».
GENEVE	«L'Alpiniste».
	«Le Piolet».
IGLÓ	«Magyarországi Kárpát Egyesület, Jahrbuch des Ungarischen Karpathen-Vereines».
LEIDEN	«Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrij Genootschap».

LONDRES	«Alpine Club».
MARSELLA	Société des Excursionistes Marseillais».
MEXICH	Sociedad científica «Antonio Alzate».
MILAN	«Touring C. I.»
MONTPELLER	«Société pour l'étude des langues romanes».
	«Société Languedocienne de Géographie».
MOSCOU	«Club Alpin Rus»
MUNICH	«Zeitschrift des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins».
NAPOLS	«Club Alpino Italiano, sezione di Napoli».
NEUCHATEL	«Société Neuchateloise de Géographie».
NICE	«Club Alpin Français, Section des Alpes Maritimes».
ODESSA	«Club Alpin de Crimée».
PALERM	«Club Alpino Siciliano».
PARÍS	«Club Alpin Français», Central y seccions. <i>Catalunya</i> , revista del «Centre Català».
PAU	<i>Bulletin Pyrénéen</i> .
PERPINYÀ	«Société Agricole scientifique et littéraire» «C. A. F., Section du Canigou». <i>Le Journal des Pyrénées Orientales</i> . <i>Revue d'Histoire et d'Archéologie du Roussillon</i> .
SERPA	<i>A. Tradiçao</i> , revista.
STOCKOLM	«Suenska Turistöreningens». «Suenska Sällskapet för Antropologi och Geografi» Ymer.
TOLOSA	«Société Archéologique du Midi de la France». <i>Revue des Pyrénées</i> .
TOURS	«Société de Géographie de Tours».
TRENTO	«Società Alpinisti Tridentini».
TRIESTE	«Società alpina delle Giulie».
TURIN	«Società Meteorologica Italiana».
VIENA	«Club Alpino Italiano».
	«Abhandlungen der Geographischen Gesellschaft».
	«Mittheilungen des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins».
	«Oesterreichische-Touristen-Zeitung».

El BUTLLETÍ es envia a un cert nombre d'Arxius y Biblioteques públiques y a diferents periòdichs-revistes de la localitat.

SECCIÓ OFICIAL

SOCIS ENTRATS DURANT EL DARRER TRIMESTRE DE 1903

SOCIS RESIDENTS

D. Oscar Torras Buxeda —D.ª Carolina Farssach de Crespi.—D. Joseph Mullor.—D. Melcior Marcer Torrella.—D. Joseph Almirall Prats.—Don Antoni Closa.—D. Arthur Enriquez.—D. Francesch Samarra.—D. Joseph Sanllehy.—D. Ramon Vilà.—D. Emili Carbó Brugal.—D. Miquel Santaclaulaia.—D. Joan Soler y Julià.—D. Antoni Brufau Angli.—D. Al-

fred Carola Graells. — D. Eduard Degollada Pouplana. — D. Jaume Larreguí Lleó. — D. Joseph Roca Cupull. — D. Salvador Jové Sedó. — D. Emili Alsina Torrent. — D. Joseph M. Estrada Badia. — D. Joan i. l. Fabregat. — D. Joseph Torrus Arabia. — D. Ignasi Vilarrasa. — D. Joseph Morelló. — D. Melcior Torrus Arabia. — D. Narcís Cuyàs Parera. — D. Francesch Gual Roca. — D. Arthur Mora Graupera. — D. Joan Graupera Costa. — D. Pere Andreu Lloberes. — D.ª Sara Llorens Carreras. — D. Lluís Maria Folch Torres.

SOCIS DELEGATS

D. Pere Pasqual y D. Joan Cabanyes, a Mataró. — D. Eudalt Pellicer, a Ripoll. — D. Sebastià Cruset, a New-York. — D. Francisco de P. Huguet Mayner, a Sitges.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

De D. Rafel Patxot: *Urania*, volum de 117 pàgines.

De Mossèn Vicens Bosch: Un opúscol de 115 pàgines, *Defensa de les Ordres Religioses*, y la lletra y nota de la cançó *Griselda*.

De D. Aureli Capmany: L'enquadernació de les *Cansons Catalanas* que té regalades al CENTRE.

De D. Ramon Soler: Quatre goigs respectivament de Nostra Senyora de la Baells, de Nostra Senyora de la Consolació, del Sant Crist de la Capella, de Nostra Senyora de la Consolació del Priorat de la Vadella, y de Sant Vicens patró del Castell d'Areny.

D'en Pau d'Areny: El volum II de les *Revelacions de Santa Gertrudis* y 12 Butlletins de Sant Domingo de Silos.

De D. Emili Cabot: Un atlas de gravats referents a l'*Historia Universal*, dibuixats per en Lluís Weisser, que té 145 pàgines en foli.

De D. Joseph M.ª Oribe: *El Escudo de Armas de Montevideo*.

DONATIUS PERA'L MUSEU Y COL·LECCIONS

De D. Lluís Quer: Un capitell gòtic.

CRÓNICA DEL CENTRE

DESEMBRE DE 1903

SESSIÓ OFICIAL

JUNTA GENERAL ORDINARIA. — Tingué lloch el dissabte dia 19, baix la presidència de D. César A. Torras. Oberta la sessió, va donar compte de la marxa de la casa y de les obres que s'estàn efectuant, aixís com també de les millores que s'han de realisar en el local y que ocasionaràn gastos de consideració. Pera satisfer-los, digué'l senyor President que no n'hi ha prou ab les nombroses entrades de socis que ha experimentat el CENTRE durant l'any, sinó que tots han de contribuir a que entrin nous elements, com requereix una societat de l'importancia de la nostra.

El Tresorer, D. Alfred Gaza, llegí l'estat econòmic de la Corporació,

el qual resulta molt satisfactori, y excità'l zel de tots els associats pera poder portar a feliç terme les obres començades.

Acte seguit, de conformitat ab el Reglament, se procedí a la renovació de la meitat de la Junta. Els càrrechs vacants y que havien de provehir-se eren de Vice-president, Secretari primer, tres Vocals y Secretari segon, per dimissió del senyor Maluquer.

En conjunt resultà constituïda la Junta en la següent forma:

President, D. CÉSAR A. TORRAS.

Vice-president, D. JOAQUIM CASAS-CARBÓ.

Tresorer, D. ALFRED GAZA.

Secretari primer, D. EDUART VIDAL Y RIBA.

Secretari segon, D. MARTÍ ESTANY.

Vocals: D. CEFERÍ ROCAFORT, D. JULI SOLER, D. PERE PAGÉS Y RUEDA, D. JOAN CARDONA, D. JOSEP GALBANY y D. BARTOMEU MITJANS.

S'acordà un vot de gracies pera'ls individus que cessaven en llurs càrrechs, y, després d'oportunes frases del senyor President, s'aixecà la sessió.

CONFERENCIES

EL VALLÈS. CIRCUMSTANCIES NATURALS Y HISTÒRIQUES QUE DETERMINEN AQUESTA COMARCA. — Els divendres dies 4 y 11 se llegiren uns fragments de l'interessant treball escrit per Mossèn Font y Sagué sobre dita comarca. El nostre il·lustrat consoci, a més d'examinar el clima, agricultura, industria, comerç y produccions que caracterisen el Vallès, l'estudià baix els diferents punts de vista geològich, orogràfich, hidrogràfich y històrich, pera venir a determinar els límits de tant important encontrada.

Aquesta notable monografia, que fou premiada en un dels certamens celebrats a Granollers, la publicarem íntegra en els successius Butlletins, per quin motiu no'n fem ara cap extret.

La selecta concurrència reunida en el local del CENTRE va rebre ab forts aplaudiments els capítols que's donaren a conèixer.

El divendres dia 18 Mossèn Norbert Font llegí una altra interessantíssima Memoria científic-històrica sobre *Caldes de Malavella y son manantial «Los Bullidors»*, escrita per encàrrech del propietari d'aquest, D. Pau Estapé y Maristany.

Després d'una introducció, en que llegendria la forma y desenrotllament de la Memoria, comença ab l'estudi topogràfich de la comarca de Caldes de Malavella, y a continuació feu lo seu estudi geològich d'una manera completa, tant en sa part tècnica com en sa part eruptiva y sedimentaria.

Fet l'estudi de conjunt, entra de ple en el del manantial «Los Bullidors», y en aquest punt sí que Mossèn Font y Sagué ha fet un estudi acabadíssim, tant en la part geològica com en l'històrica.

En la primera investiga l'origen geològich del manantial, aportant datos científichs impossibles d'extractar, pera deduir son origen eruptiu y la seva

termalitat; després entra en l'estudi del origen de sa composició química, que dedueix de la composició de les roques dels voltants de Caldes; y, per últim, explica quines foren les causes que determinaren l'emergència de «Los Bullidors» a Caldes de Malavella, provant que foren les mateixes que determinaren l'aparició de les aigües del Vichy francès.

En la segona part fa l'història del manantial, dedicant son primer capítol als restos protohistòrics que s'hi han trobat; en lo següent, titulat *Los romans y les seves termes*, fa un detingut estudi de les termes romanes allí trobades y desenterrades pel senyor Estapé; en altre capítol fa l'història de les vicissituds per que han passat «Los Bullidors» desde'ls romans fins avuy, y, després d'explicar son estat actual y la manera com s'aprofiten les condicions immillorables del manantial, dedica un altre capítol a la comparació entre'l manantial «Los Bullidors», de Caldes de Malavella, y'ls del Vichy francès, admirant a tot-hom les analogies que hi ha.

La concurrència nombrosa, no obstant lo mal temps, esclatà en continuats y merescuts aplaudiments.

El dia 28 de Desembre D. Rossendo Serra y Pagès va fer la biografia d'en Joseph M.ª Pellicer de Dou y Pagès, delegat del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA a Mataró, tretta especialment de documents íntims, entre'ls quals figurava una serie nombrosa de cartes donant compte de la seva gestió encomanada pel CENTRE en les troballes arqueològiques d'Ocata, enumerant circumstanciadament la ceràmica fina y grollera, fragments d'estatues, bronzes, monedes, enterraments, forns, els mosaichs, pintures, etc., extenent-se en una serie de consideracions molt erudites respecte a l'interpretació de totes elles y a la *villa* que les contenia; que tot, y la tradició romana y alguns objectes que a n'aquella època deuen referir-se, ho atribuïa als primers segles del Cristianisme (V o VI), per la forma dels sepulcres y diferents objectes que hi va trobar, per l'abundor de creus gregues compreses dins de semi-cercles en un dels mosaichs, per l'estil bizantí que domina, etcetera. La mort del propietari Mr. Morrisson va impedir la continuació de les excavacions, y, després de moltes gestions que'l mateix senyor Pellicer va fer pera veure si's podia lograr que en una forma o en altra s'acabés de descobrir aquella joia arqueològica, va quedar enterament desencoratjat, despedint-sen ab greu recansa, davant del temor de que desapareguessin pera Catalunya, com ja havia desaparegut una marca de ceràmica que considerava molt important y alguna altra cosa. La mort el va sorprendre quan estava fent un inventari detalladíssim y rahonat de tot, pera entregar-lo al CENTRE, y que, com tants escrits seus incomplets, s'han perdut.

El senyor Serra va llegir després una pila de composicions poètiques inèdites de l'il·lustre historiador-arqueòlech y algunes de les més notables d'un llibre començat l'any 1844, titulades respectivament: *A mon Llibret*, *Jesum vagientem Maria solatur*, *A ma inolvidable mare*, *El cordero extrañado*, *L'ùnich consol de la vila* (ègloga representada a Ripoll l'any 1867), *Lo nou angelet*, *Elegia a Nuria*, *Ultimo adió de Corina*.

(eptàglota, poesia en italià, castellà, llatí, català, grec, francès y anglès), *Addio!* (Alla morte di Rossini), *Lo pastor de Bellem* y *Les ruines glorioses de Girona*, fent referència a una pila de composicions que'l mateix volum conté en llatí y en grec, llengües en les que hi era mestre.

Va acabar tant interessant vetllada llegint uns fragments dels dos cants primers de *L'Entensiadà*, poema que descriu l'epopeya dels catalans a Orient. N'insertem a títol de curiositat els següents, al fer la presentació dels capdills catalans.

VIII

Entença lo cap n'es. Sa espasa venjadora
Fulmina en lo combat, rendint y may rendida,
Actiu, modest y brau, pit ferm, mà protectora,
En pau n'es manso anyell, n'es tigre en l'embestida.
Pels seus ha menyspreat hisenda, patria y vida;
N'es pare del soldat, y ab gust y afecció molta,
Rotger, lo gran Rotger, los seus consells escolta.

IX

Lo gran Rotger de Flor, a qui la justa fama
De pol a pol volant lo feya semi-déu,
Flagell de l'Otomà l'exèrcit seu l'aclama;
Victoria ab pas segur camina al davant seu.
Rocafort segueix ab sos peons ab greu,
Sorrut y violent abisma a qui l'ultratja,
Emul de l'alt govern, indòmit en coratge.

EXCURSIONS

EXCURSIÓ A BERGA, RASOS DE PEGUERA Y SERRES DE CORBERA, QUERALT Y ELS TOSSALS, EN ELS DIES 5, 6, 7, 8 Y 9 DE DESEMBRE, CONCORRENT-HI ELS SENYORS TORRAS (C. A.), MIRET, DEU Y TORRAS (O.).

En el primer dia visitaren Balsareny, Puigreig, ab sa notable iglesia romànica, y Gironella, y pernoctaren a Berga.

El segon dia, dia 6, se presentà plujós, serenant-se després. Visitaren la llegendaria cova de cal Mori o Maurí, emplaçada en lloch enasprat de la serra de la Figuerassa, y a la tarda recorregueren Berga y l'antich castell. Visitaren la novella escola catalana, dirigida per nostre il·lustrat y entusiasta soci delegat Mossèn Bonaventura Ribera, la que, oberta de poch temps, compta ja ab més de 80 alumnes. Està molt ben montada y honra a Berga y a Catalunya.

El dia 7 feren l'excursió per l'Estret y ribera del Metge al Santuari de Corbera y a la font de Tagast. Desde allí ascendiren, per l'atapahida neu, als Rasets y Rasos de Peguera, podent disfrutar poch de l'extens panorama a causa de forta rufacada que'ls obligà promptament a abandonar els cims. Fruïren, en cambi, de belles perspectives y paisatges de neu. Retornats a Corbera, se dirigiren al Pi de les Tres Branques, y d'allí al Santuari de Queralt, retornant a Berga.

El dia 8 anaren per Coforp y coll de Joell al santuari dels Tossals, d'hon disfrutaren d'un preciós panorama de montanyes nevades, sobresortint en terme preferent la serra del Port del Comte, la de Cadí, Pedraforca, la serra d'en Cija y 'ls Rasos. Tornaren a Berga per sobre Capolat, el serrat de Sant Salvador, Espunyola y Avià.

El dia 8 visitaren la notable granja agrícola de Graugés, del senyor Rosal, y en el tren de la tarda retornaren a Barcelona.

EXCURSIÓ AL MONTSENY. — Al matí del dissabte dia 26 de Desembre, en el primer tren de la via de Sant Joan, sortiren en direcció a Balenyà 'ls socis senyors Basté, Carbó, Comella, Crespi, Deu, Farrarons y Millet (Tomàs), a més d'altres tres companys no pertanyents al nostre CENTRE, ab el fi de fer una excursió hivernenca a l'alterós Montseny.

Prop de les nou del matí saltaren del tren, ab pluja barrejada ab algun borrall de neu, y, pujant en dugues tartanes que ja havien avisat, se dirigiren a Viladrau: La pluja, en tant, s'havia convertit en franca nevada, y a l'arribar a n'aquell pintoresch poble era hermós lo panorama d'aquelles encotrades y cimals ab llur mantell de blanca neu.

Eren dos quarts d'una. Després d'haver dinat, y vegent que la nevada havia anat minvant, decidiren empendre l'ascensió al Santuari de Sant Marsal, sortint del poble poch abans de les tres de la tarda. Prompte pogueren fer-se càrrech de que per allí dalt la nevada havia sigut molt més intensa.

Una equivocació en el camí, que'ls obligà a fer gran marrada, fou la causa de que no arribessin a Sant Marsal fins a quarts de sis, y essent ja ben fosch. Arribats allí, preguntaren per dos dels companys que s'havien separat del camí y que ja pensaven trobar en aquell lloch, y no succehí aixís. Eren les nou de la nit, y ja havien sopat tot comentant ab greu neguit aital incident, quan comparegueren els altres excursionistes acompanyats d'un guia desde Viladrau, ont havien tornat al fer-se'ls fosch y perdre'l camí. Celebrada sa arribada ab tota tranquil·litat, se n'anaren a descansar esperant lo jorn següent.

L'endemà, al matí, tingueren de desistir de pujar a l'anyorat Matagalls, com era'l seu projecte, per faltar los temps precis pera aquesta excursió. El dia era serè y sense gaire fret. Emprengueren animosos la caminada, aturant-se en diferents indrets y traient-se diferents fotografies per par-d'alguns dels companys; y a fe que aquells hermosos encontorns bé ho mereixien.

Sempre caminant per sobre la neu, fins ben a la vora'l poble de Montseny, y embadalint-se ab lo pintoresch d'aquells paisatges pels efectes de la nevada del dia abans, arribaren a n'aquell típich poblet a dos quarts d'una, aont dinaren, sortint-ne a quarts de tres, dirigint-se, sense perdre temps, pel camí que tot vorejant el Tordera porta als pobles de Sant Esteve y Santa Maria de Palautordera, arribant a l'estació del carril a les cinch pera agafar el tren y retornar a la capital, com aixís ho feren, ben satisfets de la seva sortida. perquè si'l primer dia fou dolent, en cambi els proporcionà més goig durant el següent, que fou realment primaveral.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la Secció Oficial del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.